

Kelevéz Ágnes az 1900 és 1916 közötti kéziratok genetikus értelmezésével, a levelezés anyagának, a költői szándék változásának pontos számbavételével, a későbbi művek tanulságainak érvényesítésével, a Babits által közreadott 1937-es versgyűjtemény perspektívájából szemlélve is érvényesen bizonyította: a XX. századi magyar líratörténet szempontjából különösen fontos a kéziratban vagy töredékben maradt versek beillesztése az életműbe, a kronologikus rendbe állított alkotásokkal egy új Babits-szövegegyüttes megjelenítése. Ez az „apparátus” azonban semmiképpen sem lesz „salakos szesz”.

(Budapest, Argumentum Kiadó, 1998)

SIPOS LAJOS

Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Levelezés Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Debreczeni Attila

Debreczeni Attila kritikai kiadása a Csokonai Vitéz Mihály összes művei közlésére vállalkozó rangos sorozat hagyományának megfelelően bocsájta közre a költő levelezését. A sajtó alá rendező a tőle megszokott filológiai pontossággal és szakértelemmel adja ki a leveleket, a sorozat első kötetében Szilágyi Ferenc által 1975-ben meghatározott textológiai elveket követve. A szövegek közlésében és az azokat kísérő jegyzetekben kiválóan hasznosítja a korábbi Csokonai-kiadások és -kutatások eredményeit. A kötet jól mutatja azt is, hogy a levelezés közreadója gyakorló oktató és kutató, aki a levelek megértéséhez szükséges ismeretanyagot világos, követhető módon, jól átlátható tagolással adja elő. Debreczeni Attila kitűnően kamatoztatja azokat a tapasztalatokat, amelyeket a Csokonai-kritikai kiadásban 1990-ben megjelent *Szép-prózai művek* sajtó alá rendezése során szerzett, valamint azt a tudást, amely a *Csokonai, az újrakezdések költője* című könyve elkészítésekor jutott birtokába. Azt sem érdektelen megjegyezni, hogy a kötet számítógépes szerkesztésének nagy szakértelmet kívánó feladatát is ő maga látta el.

A levelek a kötet egyharmadát teszik ki. A közlő a levél műfaji meghatározóit mérlegelve a formai jegyeket, a misszilis jelleget, a hitelességet és a személyes érdeket tartotta döntőnek a kiadásra kerülő levelek kiválasztásakor. A leveleket követően találjuk a sorozat hagyományainak megfelelően a *Jegyzeteket*, amelyek a levélműfajról, a korról, a Csokonai-levelek sajátosságairól, a levelezőtársakról szóló tanulmányt foglalják magukba, az egyes levelek keletkezéséről, kéziratairól, korábbi közléseiről adnak információkat, de a szövegvariánsokat is tartalmazzák, és mind a 238 levélről részletes tárgyi és nyelvi magyarázatokat adnak. A rövidítésjegyzékek, valamint a kötet végén található mutatók megkönnyítik a levelekről közölt gazdag információanyag megismerését és felhasználását.

Rendkívüli kalandra ad lehetőséget az olvasónak Csokonai Vitéz Mihály levelezésének felfedezése. Szűk tizenhárom év gazdag és változatos képe tárul fel a levélváltáson keresztül 1792 augusztusától 1805 januárjáig, amely időszak a magyar felvilágosodás egyik legmozgalmasabb korszaka. Kevés olyan értékes dokumentum maradt ránk erről a korszakról, mint a Csokonai-levelezés. Az olvasó élvezettel

merülhet el a felidézett korban, és izgalommal vegyes együttérzéssel kísérheti a nagy költő határozott döntésekkel alakított életútját, felfedezheti a kényszerű helyzeteket és a döntések hátterét. Az elveszett levelek sajnálatos hiánya arra ösztökéli a levelek olvasásában elmélyülő olvasót, hogy képzeletével egészítse ki a hiányzó láncszemeket. A levelezés a megszakítotttság és a töredékesség izgalma mellett a bensőségesség és a személyesség varázsával is megajándékozta az olvasót.

Csokonai életének alapvető eleme a levelezés. Még halálos betegen is nagy utazást tesz, hogy a számára fontos „Correspondentzia” a kezébe jusson. A levelezés a kapcsolatteremtés és a kapcsolatok fenntartásának, az ismeretek és információk cseréjének legfőbb eszközét, a barátság elmélyítésének, a megélhetés biztosításának, a boldogság elérésének, a könyvek megszerzésének, kiadásának, terjesztésének legkézenfekvőbb módját jelenti számára. Debreczeni Attila Csokonai levelezésének sajátosságát a „Levéliírás’ törvényjeitől”, a retorika szabályaitól való eltérésben, a költői invencióban látja Hopp Lajos, Mezei Márta és Bíró Ferenc műveit továbbgondolva, akik a magyar felvilágosodás „episztolázásának” különböző jellegzetességeit vizsgálták.

A kötet elolvasása során Csokonait a levélműfaj kivételesen izgalmas alkotójaként ismerjük meg. Az európai felvilágosodás általa oly sokat idézett nagy alakjaihoz (így például Voltaire-hez) hasonlóan leveleiben a korszak nagyszámú miniatűr prózai műfaját lehet elkülöníteni, így a napló (amelyet „krónikai száraz előadásnak” nevez), az önvallomás, a költői episztola, a recenzió, a kivonat, az értekezés, az ajánló levél műfaját, később kiadott vagy kiadásra szánt verseket, vázlatokat, tervezeteket készülő munkáiból.

A levelek tematikus gazdagsága végtelen. Betekinthetünk egy zseniális ifjú magánéletébe diákkorától (tizenkilenc éves a levelezés megindulásakor) elismert íróvá válásáig, megismerhetjük diáktársaihoz, iskolájához, tanáraihoz, édesanyjához, szerelméhez, íróársaihoz, barátaihoz, főúri támogatóihoz, a kiadókhoz fűződő kapcsolatát. A Csokonai-levelezést elemző tanulmány és a jegyzetek szerencsésen irányítják az olvasó figyelmét és közlik a levelek megfelelő olvasatát biztosító ismereteket: feltárják a megértésükhöz szükséges hátteret, feloldják a mai olvasó számára ismeretlen rövidítéseket, elhalványult kódokat, megadják a nehezen azonosítható neveket, referenciákat. A kiválóan átgondolt és pontosan elkészített mutatók lehetővé teszik, hogy a levelekben feltáruló fantasztikusan gazdag információ az olvasók érdeklődésének megfelelően, a legkülönbözőbb módokon összekapcsolható legyen. A kötet sajtó alá rendezőjének így sikerült megvalósítania alapvető célját: Csokonai élete, kapcsolatainak története a könyvet figyelmesen követő olvasó előtt fokozatosan kibomlik.

A levelezés jól mutatja, hogy Csokonai számára élet és irodalom egyet jelent. Az írói pálya megvalósítása háttérbe helyez minden más szempontot, írói hivatásában a legkiélezettebb, legnehezebb helyzetekben sem inog meg hite. A személyesség és a nyilvánosság folytonos együttlétét is bizonyítja a levelezés. Kis híján nyolcvan levelezőtársával folytatott levélváltása a korabeli társadalmi kapcsolatok nagy változottságát is elénk tárja. A pontos időrendben közölt Csokonai-levelek és levelezőtársainak válaszai módot adnak arra, hogy a lezajlott eseményeket kaleidoszkópszerűen lássuk, és eltérő bemutatásukat vagy interpretálásukat megismerjük. Tanúi lehetünk annak is, hogyan lényegülnek át a költő életének meghatározó élményei, örömei és megrázkódtatásai már a levelek megírása közben költői témává. Utóbbinak talán leg-

szebb példája a debreceni nagy tűzvész során leégett Csokonai-ház kertje elpusztulásának leírása. A levelekből az olvasó megismerheti Csokonai olvasmányait, következtethet műveinek forrásaira, a megszületésüket serkentő és hátráltató tényezőkre. Felfedezheti, hogyan bukkann fel egy költői téma az életműben, hogyan bontakozik ki és válik remekművé, vagy éppen miért nem készül el soha. Az írói lét kellemetlenebb oldalát is láthatja: milyen nehézségek árán, mennyi kitartásnak köszönhetően tudja műveit megjelentetni egy költő a XVIII. század végén, ha bizonytalan anyagi háttérrel rendelkezik és ha művei kiadásakor, de mindennapi életében is főúri támogatókra szorul.

A kötet a levelek csoportosításában átgondolt és következetes. A bizonyított szerzőségű leveleket (amelyek közül 124 származik a költőtől) kronológiai sorrendben közli. Ezt követően találjuk a pontosan nem keltezhető és a kétes hitelű írásokat (8-8 levél), valamint azoknak a leveleknek az adatait, amelyeknek létezése biztos, de elvesztek, esetleg lappanganak (144 levél).

Debreczeni Attila széles körű kutatásra alapozott, logikus felosztású és nagy szakértelemmel kivitelezett kritikai kiadása finom hálóval szövi egybe a levelek összességét. Így a levelek feltárulnak az olvasó előtt, sőt a levelezés olvasását kalandként megélő olvasó számára a közöttük levő „hézagok” áthidalása is lehetővé válik. A belső utalásokat feloldó jegyzetek ugyanakkor megfelelő kritikát és visszafogottságot tanúsítanak azokban az esetekben, amikor a közlő kutatásai során nem találta kellően bizonyítottnak az egyébként bőséges szakirodalom vagy a korábbi kiadások hipotéziseit. A kötet készítőjét a tömörség és az érthetőségre törekvés elve vezeti. Az elv érvényesülését jól mutatja, hogy míg a Csokonai levelezésével kapcsolatos legfőbb kérdésekre és a kiadás elveire kiterjedő tanulmánya alig húsz oldal terjedelmű, a leveleket magyarázó jegyzetek esetében akár a levelekből idézett hosszabb szöveget is megismétel, amennyiben így érzi meggyőzőnek, követhetőnek kommentárját. Rövidítései következetesek, az idegen nyelvű szövegek feloldása korrekt, a korábbi kutatásokra és kiadásokra történő utalások pontosak.

A kritikai kiadás készítőjének sikerült a levelek datálásával, szerzőségével és egyéb adataival kapcsolatban felderíteni a Csokonai-levelezés eddigi kiadásaiban mutatkozó számos hiányosságot, korrigálni több tévedést, feltárni fontos összefüggéseket. Így, noha a levelek tetemes része már a korábbiakban is megjelent, a kritikai kiadásnak köszönhetően jelentős értékkel gazdagodott a Csokonai-irodalom és a magyar irodalomtörténet.

(Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999, 997 l.)

PENKE OLGA